

DÁNIELISZ ENDRE

MUNKAVÉGZŐ TÁNCSZOKÁSOK BIHARDIÓSZEGEN

Bihardiószeg (Diosig) Nagyváradtól 2 kilométerre északra fekszik; tájegység szempontjából az egykori lápvilágáról, gabonatermesztéséről és szőlészetéről híres Érmellék része. A vidék néprajzi jellegzetességei, népi hagyományai — a közeli megyeszékhely polgárosító hatása folytán — Diószegen nagy változásnak vannak kitéve.

Részben ez a sürgető szükség indította arra a bihari néprajzi kör magyar tagozatát, hogy 1972 nyarán szervezett táborozása színhelyéül ezt a községet válassza. A lakosságnak a paraszti életformától és kultúrától való tudatos elszakadása megnehezítette a gyűjtők munkáját, különösen ha olyan „állhatatlan” műfajt választott, mint e sorok írója.

A néprajzi könyvészetben Diószeg neve csupán két ízben bukkan fel, akkor is népnyelvi vonatkozásban, s így táncszokásait a régmúltra vonatkoztatnom teljességgel lehetetlen volt. Legkorábbi helyzetét a nyolcvan-egynéhány évesek emlékezése nyomán rekonstruáltam. Azonban még ők sem tudtak eredeti helyi tánc létezéséről, s ezért meg kellett elégednem a különböző táncalkalmak és táncszokások lejegyzésével. Ezeknek viszont oly gazdag változataival találkoztam, hogy az áttekinthetőség és a könnyebb tájékozódás érdekében szükségét éreztem a tárgykörből fakadó rendszerezési szempont keresésének. Így a következő csoportosításhoz jutottam el: *I. Munkavégzéssel kapcsolatosak:* kaláka, aratási ünnep, szüret, paszulyfejtő, kenderdörzsölő, tollfosztóka, fonóka, disznótor, *II. Az emberi élet nagy eseményeihez fűződők:* eljegyzés (csigacsinálás), lakodalom, keresztelő; *III. Kimondott táncolási alkalmak:* vasárnap délutáni vagy esti tánc, a jeles ünnepek táncalkalmai, bálók, szüreti bál, tánciskola és záróvizsga, egyéb régi és mai alkalmak.

A terjedelem szabta korlátok miatt most csupán az első csoportbeliekkel foglalkozom.

A táncalkalmak a két nemű ifjúság ismerkedésének, barátkozásának értékes lehetőségei, a munkavégző táncok pedig a munkában is találkozó fiúk-lányok közös tánca. Minden nép őstörténetében a táncoknak nem művészeti, hanem társadalmi és kultuszbeli szerepük volt. Ilyen mágikus tartalmuk lehetett a nyári és őszi termésvarázsláshoz kapcsolódó táncoknak. Az idők folyamán a mitikus jelleg teljesen elhalványult, és társadalmi-szórakozási jelentőségük erősödött meg.

A változás és a fogalom tartalmának teljes kicserélődése nyomon követhető a *kalákaként* emlegetett táncalkalom esetében is. „A kaláka — dr. Kós Károly megfogalmazása szerint — a nehéz, sürgős vagy túl egyhangú munkának mások segítségével, közösen végzett formája.”¹ Ez Erdély román és magyar lakosságánál egyaránt gyakori volt, s jelentősége mind gazdasági, mind pedig a közösségi megnyil-

vánulások szempontjából hangsúlyozott. Legények és leányok szívesen vettek részt nyári kalákában, mivel ezeket általában tánc követte².

Dr. Kós Károly hívta fel a figyelmem a kaláka szó tartalmának változására az idők folyamán. Ez korábban közösen végzett munkát jelentett, amiért a gazda egy bizonyos mennyiségű gabonát juttatott a fiataloknak. Ők ezt a „keresetet” átadták a muzsikusoknak, akik 20—40 napon át húzták a talpalávalót a kalákában részt vevő fiataloknak. Később ugyanezzel a szóval nevezték az időlegesen és periodikusan végzett munkát, amikor azzal a céllal csoportosultak az ifjak, hogy az egy napi közös arató munkájukért vasárnapi táncot rendezzen számukra a gazda. A gazdasági fejlődés folyamán egyes vidékeken a szó mellől teljesen lekopott a munka képzete, és csupán az ifjúság közös táncát jelentette.

Ez utóbbi jellemzi a diószegieiek szóhasználatát is, sőt egy kilenc évtizeddel korábban írt monográfiában is csak ebben az értelemben szerepel: „kalákák a kétnemű ifjúság vasárnap délutáni multságaként tartatnak”³.

A kalákával kapcsolatban a következő megkülönböztető vonásokat sorolták fel adatközlőim: — nem sokkal ebéd után kezdődött, — egyazon délután több szabadudvaron is tartották, — rossz idő esetén a csűrbe húzódtak (ha ez nem volt, a tánc elmaradt), — bárki részt vehetett, aki megfizette a belépést, — rendezője néhány, a környéken lakó legény vagy házas gazda, akinek így könnyű lehetősége nyílt bora eladására, — jellege szerint népibb volt, mint a vendéglőben rendezett, meghívós bál. Nem egy adatközlőm lekicsinyléssel emlékezett vissza a kalákára, amit az egykori osztályelfogultság maradványaként is értelmezhetünk.

A kalákás háznál főként az illető faluvég fiataljai találkoztak. Ha valamelyik legény más „körzetbe” ment át, bár onnan ki nem verték, de nem nézték jó szemmel, ha választottukat mulattatta. Hangsúlyozott népi, paraszti jellegéből következik, hogy a kalákában egykor kizárólagosan, 1920 után pedig túlnyomórészt csárdást jártak.

A román lakosság körében is szokásos volt a *clacă* rendezése, de míg a magyaroknál már a 40-es évek végén megszűnt, itt 1969-ig fennmaradt.

Diószegen az aratás sem folyt kalákás szervezésben, s így a másutt ilyenkor szokásos bál sem volt honos. Egyik adatközlőm emlékezete szerint a két világháború között a Zichy birtokon dolgozók rendeztek *aratási ünnepélyt* búzakoszorús felvonulással, közös ebédrel, de abban már nem volt biztos, hogy tánc is lett volna.

A felszabadulás után, 1948 és 1965 között — a kulturális szervek biztatására — olykor a művelődési otthon szervezett *arató bált* a saját épületében. Azonban ez — a terem díszítésén kívül — nem sokban különbözött az átlagos vasárnapi bálaktól.

Ősszel, *szüret* idején a hegyen nyílt alkalom a fiatalok közös szórakozására, táncolására. A szőlőtermesztés az itteniek egyik fő foglalkozása lévén, a terület nagyságától függően szükség volt a szűkebb-nagyobb rokonság, esetleg a szomszédok és a barátok segítségére is.

A szőlőhegyen 8 óra körül kezdték a munkát, amikor a harmat felszáradt, s úgy igyekeztek, hogy déli 2—3 órára végezzenek. A gazda báránygulyással traktálta munkásait. Erre csúszott az új bor, amelyet előborként hetekkel korábban nyomtak csemegeszőlőből. A délelőtt megkezdett nótázást immár a pajta mellett folytatták. Előkerültek a cigányok is, hiszen most ahányan csak voltak, valamennyien a hegyet járták. Egy primás és egy kontrás alkotta a bandát, s itt a szokás megszűntéig csak népitáncot volt illő járni; a fiatalok mellett a korosabbak is bekapcsolódtak a táncba. „Sokszor akadtak olyan idős emberek, akik kitáncolták még a fiatalokat is” — mondotta volt a 88 éves Nagy István.

Ahova nem jutott cigány, ott citerára vagy nótaszóra táncoltak. Pihenésként „hallgató nóta” járta.

A nagyüzemi termeléssel párhuzamosan a szőlőhegyen tartott táncmulatság lassanként elmaradt.

Az őszi más közösségi munkaalkalmakat is teremtett. Ilyen volt a *paszulyfejtés* és *kenderdörzsölés* az udvaron, a tornácon vagy a ház előtt. Lányok végezték a munkát, de nótázásukra hamarosan a legények is odasereglettek. Tréfálkozással, dalolással töltötték az estét kilenc óra tájig, de táncra nem került sor. Egyik adatközlőm szerint csak egyik-másik tanya képezett kivételt, ahol csárdást is táncoltak citera vagy nótaszóra.

„A *fonó* már Árpád-kori szava nyelvünknek; ugyanilyen régi szokás lehet a társas, kalákás fonó is”⁴. Diószegen főleg az őszi behordástól a tavaszi, enyhébb napok beköszöntéig tartott. Lányok, fiatalasszonyok gyülekeztek a fonóházban estelente, hogy saját kendertermésüket fonallá dolgozzák fel. Községi szokás lévén, ez sem folyhatott szórakozás, nótázás nélkül. Olykor — ha egy-két muzsikus is odavetődött vagy éppenséggel citeraszóra — hétköznap este is táncra perdültek; olykor 10—12 óráig eltartott a tánc. Itt a csárdás lassú és gyors formája volt a gyakoribb, de a húszas-harmincas években a tangót és a foxot is járták.

Téli vasárnapokon — 1938 előtt — a fonóházbeli tánc pótolta a szabadtéri kalákát. Délután 4 óra tájt kezdődött és éjfélig tartott. Ahány fonóház, annyi cigánybanda alakult, és minden háznak megvolt a maga fiataltsága. Csak a legények mehettek át más fonóba is, bár nem mindig látták szívesen őket.

A századfordulón itt még többnyire csárdást húztak, majd egyre nagyobb teret hódított a hopsz, a mazurka, a valcer, a krájsz-polka; ezeket a húszas-harmincas években a tangó, a keringő és a slow-fox váltotta fel. A katonaságot megjárt legények, a városból, cselédségből, iskolából hazakerült lányok műveltségüket fitogtatandó főleg városi táncot kértek a zenészekről.

Később egyre ritkábban rendeztek fonókat Diószegen, a paraszti életforma megváltozásával ez a népi szokás véglegesen kihalt.

Téli szórakozásra a *disznótor* is lehetőséget nyújtott. A nagycsalád ilyenkor összejött, s ha a gazda szerette a mulatozást, cigányt hívott vagy a hívatlanul betoppanókat fogadta jó szívvvel. Nótázás

közben a fiatalok táncoltak, s ha ők rendelték a nótát, pénzt adtak a muzsikusoknak — bár a fizetés a gazda tiszte volt. Itt szinte kizárólagosan csárdást jártak, gyors és lassú formáját egyaránt.

Megtörtént az is, hogy a cigányok ugyanazon este más disznótorba is ellátogattak. Ha ismerősök voltak a torozók, a fiatalok velük mentek, s ott folytatták a táncot.

A fentiekben csak a munkavégzésekhez kapcsolódó táncalkalmakat soroltuk fel. Ennél sokkal gyakoribb és változatosabb lehetőséget kínáltak és ajánlanak ma is a harmadik csoportban említett összejövetelek. Ezek ismertetésére majd egy más alkalommal kerülhet sor.

*

1. Dr. Kós Károly: *Népelet és néphagyomány*. Bukarest 1972. 81.
2. Kós: *i.m.* 81—86., Résó Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*. Pest 1867; Dr. Faragó József: *A tánc a mezőszegi Pusztakamaráson*. Kolozsvár 1946 (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 7. füzet).
3. Molnár János: *A bihardíószegi ev. ref. egyház múltja és jelene*. Nagyvárad 1885.
4. *A magyarság néprajza*. IV. köt. Bp. 1937.